

БЫВАЛІЦА

Бываліца – праявічны няказкавы жанр фальклору, рэалістычнае, сюжэтна аформленае, фабульнае апавяданне пра тое, «што ў жыцці бывае», жыццёвая гісторыя. У адрозненне ад *бывальшчыны*, не звяртаецца да містычнага, а расказвае пра незвычайнае жыццёвае здарэнне, у якім пераважае побытавы матэрыял. Той ці іншы сюжэт можа быць прыгаданы выканаўцам з любой нагоды, у любым месцы: рыбацкія, паляўнічыя, вайсковыя, любоўныя гісторыі, кур'ёзныя выпадкі і інш. Адметнай рысай бываліц часта выступае гумарыстычны ці іранічны пафас: *«Анныя павялі коней пасвіць. Даўней гэта было. І пасвілі яны іх каля могілак. А было яшчэ каля могілак бацюшково поле. А другія людзі прыехалі якраз жыто красці бацюшково. Ну і німа як красці, тут жа тыя коні коней пасуць. Надумаўся адзін чалавек з тых, што прыехалі жыто красці, як ім пастухоў адвясці ад гэтага месца. Раздзеўся ён да кашулі, падвязаўся поясам ды лёг на магілі. А тыя ўжо пастухе засыналі. Коней пусцілі пад могілкі ды засыналі. А тут давай стагнаць на магілі: «Ой, як мне тут цяжко ляжаць! Ну, як устану, – ну і дам, ну і дам!» Тыя пастухе глянулі на магілу – ляжыць у белай кашулі. Гэтыя людзі ледзь не абамлелі. Як сталі яны ўцякаць, на коней скарэй. А адзін мужчына абамлеў. Яго як-то ўжо там пасадзілі на каня, а як ад'ехалі шагоў на сто, давай яго аттрасаць, ледзьве аттраслі. А тыя сабе накралі жыта ды давай смяцца. Гэта праўда было, мама мая мне казала».*

Бываліца – жанр надзвычай прадукцыйны ў цяперашні час.

ЛЕГЕНДА

Легенда – праявічны няказкавы жанр фальклору, цэнтрам сюжэтнага апавядання якога выступае падзея, што мае характар наступстваў, значны як мінімум для насельніцтва пэўнага паселішча або мясцовасці, максімум – у сусветным маштабе. Часцей за ўсё гэта ўнікальныя падзеі, наступствы якіх нельга змяніць ці выправіць: *«Раз дзялілі два браты жыта, і пакуль адзін брат нёс жыта ў засеку, другі адсыпаў яму свайго. Так яны і перасыналі жыта адзін аднаму. За тое іх Бог узлюбіў і ў месяц узяў. Дык во яны там здароўкаюцца».* У легендах расказваецца аб падзеях мінулага (радзей эсхаталагічнай будучыні), верагоднасць якіх для носбітаў вусна-паэтычнай традыцыі не падлягае сумненню. Легендавым апавяданнем ствараецца своеасаблівая гісторыя, якая пачынаецца з часоў стварэння зямлі і цягнецца дагэтуль. Падзеі, пра якія расказваецца ў асобных легендах, з'яўляюцца падрабязнасцямі гэтай квазігісторыі і адрозніваюцца большай або меншай ступенню міфалагізацыі. *Легендарная проза* уключае ў сябе:

- 1) *міфалагічныя* легенды з падзелаў на:

- а) касмаганічныя (пра стварэнне свету і яго асобных частак),
- б) заагенічныя (пра стварэнне і з’яўленне жывёл, птушак, раслін),
- в) антрапагенічныя (пра паходжанне чалавека),
- г) эсхаталагічныя (пра канец свету ці яго частак);

2) *гістарычныя* легенды, у якіх падаюцца міфалагізаваныя звесткі аб этнічнай гісторыі беларусаў, іх паходжанні або аб паходжанні асобных груп (напрыклад, Палешукоў і Палевікоў), расказваецца аб першых насельніках беларускай зямлі, гістарычных падзеях мінулых часоў, ёсць указанні на гістарычных асоб, грамадскія адносіны і г. д.;

3) *тапанімічныя* легенды, звязаныя з геаграфіяй пэўнай мясцовасці, яе памятных ландшафтных аб’ектаў, з паходжаннем гарадоў, вёсак, азёраў, рэк, урочышчаў, курганоў і іх назваў; ад гістарычных яны адрозніваюцца дамінантнай мэтай: тапанімічныя легенды скіраваны на тое, каб даць гістарычнае або псеўдагістарычнае тлумачэнне паходжання назваў геаграфічных аб’ектаў;

4) *маральна-этычныя* легенды, галоўны матыў якіх – пакаранне за зло і ўзнагарода за дабро. Большая частка гэтых легенд развівалася ў рэчышчы народнай хрысціянскай культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. *Кавалёва Р. М.* Фальклорная проза / Р. М. Кавалёва, В. В. Приемка, Т. А. Марозава // Фальклорная практыка: метадычныя рэкамендацыі і праграма-апытальнік. Мінск, 2009.
2. *Легенды і паданні / склад. М. Я. Грынблат і А. І. Гурскі.* Мінск, 2005.
3. *Лук’янава, Т. В.* Няказкавыя жанры беларускай фальклорнай прозы: фэнаменалагічны аналіз / Т. В. Лук’янава. Мінск, 2011.
4. *Народная проза / К. П. Кабашнікаў, А. С. Фядосік, А. В. Цітавец.* Мінск., 2002.

НЕБЫЛІЦА

Небыліца – няказкавы жанр фальклору, які мае ўстаноўку на наўмысны алагізм апавядання. Небыліцы маюць «змешчаную» карціну свету, што выяўляецца ў парушэнні звычайных суадносін паміж з’явамі, прадметамі або суб’ектамі, іх якасцямі і ўласцівасцямі. «Змяшчэнне» можа адбывацца як па гарызанталі (жывёла – жывёла або расліна – расліна), так і па вертыкалі (чалавек – жывёла): *«Пайшоў я ў пятроўкі грушы на вербах трусіць. Патрос – пападалі карасі. Панёс на базар, прадаў дзясятка – купіў мёду, набраў на кафтан сукна, пашыў боты. Вот да сіх пор іх нашу»*. Мастацкі свет небыліц можна разглядаць як адметную гульнёвую прастору, дзе адбываецца гульня вобразамі, словамі, сэнсамі. Мэтай гэтай гульні, якая першапачаткова, магчыма, мела сакральны характар, з’яўляецца сцвярджэнне на ўзроўні фальклорнай свядомасці ўпарадкаванага, канстантнага свету. Мастацкі свет небыліц мае камічнае адценне, таму што і выканаўцы, і слухачы не вераць у тое, пра што расказваецца ў небыліцы, больш таго, яны ў поўнай меры ўсведамляюць абсурднасць яе свету ў параўнанні з рэальным:

«Аднойчы загарэлася балота... Тэмпература паднялася такая, што вада ў ім закіпела. І нехта прапанаваў: “Давайце зацірку зварым. Во наядзімся!” Сабралі муку з усёй вёскі... Усыпалі муку ў ваду і пачалі чакаць. А каб зацірка не прыгарэла, людзей спецыяльных выдзелілі “варыць зацірку”. Плаваюць яны на чоўнах, памешваюць. І на сённяшні дзень успамінаюць у Баянічах пратую балотную зацірку».

Камізм неверагоднага з пункту гледжання рэчаіснасці мастацкага свету небыліц мае светасузіральны характар, падкрэслівае моц упарадкаванай рэчаіснасці, непарушнасць яе законаў і норм, правільнасць традыцыйных паняццяў і ўяўленняў.

ЛІТАРАТУРА

1. Лук'янава, Т. В. Няказавыя жанры беларускай фальклорнай прозы: фенаменалагічны аналіз / Т.В. Лук'янава. Мінск, 2011.